

Imatge: Francesc Serés.

Narrativa del retorn

L'Odissea d'Homer, la segona gran epopeia de la Grècia clàssica, es tanca amb el tan anhelat retorn d'Ulisses a Ítaca i les darreres vicissituds per recuperar l'estatus de la seva vida anterior a la partença cap a la guerra de Troia. La tradició crítica literària contemporània, influïda en part pel poema «Ítaca» de Konstantin Kavafis, va voler veure en aquesta anada i tornada el tema del viatge iniciàtic, en què l'heroi pateix alhora que creix enmig dels embats del destí:

*Però no forcis gens la travessia.
És preferible que duri molts anys
i que ja siguis vell quan fondegis a l'illa,
ric de tot el que hauràs guanyat fent el camí,
sense esperar que t'hagi de dar riqueses Ítaca.*

(Traducció de Carles Riba)

Imatge: Francesc Serés.

Tot referint-s'hi al seu excel·lent llibre *El viatjar infinit*, l'italià Claudio Magris escriu la

següent reflexió: «Cada odissea es planteja la possibilitat que el fet de travessar el món sigui una experiència que formi, així, la pròpia personalitat; la pregunta de si Ulisses —sobretot el modern— al final, a pesar de les peripècies més tràgiques i absurdes, torna a casa confirmat en la seva identitat i havent trobat un sentit de l'existència, o havent-lo ratificat, o bé si només ha descobert la impossibilitat de formar-se, si pel camí s'ha perdut a ell mateix i ha perdut el significat de la seva vida, disgregant-se en comptes de construir-se pel camí.»

Aquesta darrera consideració, tan postmoderna, és la que ens pot ajudar a acostar-nos a dues obres que, malgrat les diferències, tenen uns fonaments si més no paral·lels. Un cop superat el concepte del viatge del Romanticisme i de la interpretació psicològica contemporània, ens queda la vivència del retorn que desmereix la imaginació, que suposa l'acceptació d'un fracàs o d'unes limitacions que s'havien provat de superar amb la fugida, l'exili o la recerca. Els escriptors Joan Todó (la Sénia, 1977) i Francesc Serés (Saidí, 1972) han tornat a casa en els seus darrers llibres, i ho han fet per donar testimoni que la memòria i la realitat no sempre casen bé.

Retorn a la perifèria

Ambdós autors pertanyen a realitats perifèriques, les terres de l'Ebre en el cas de Todó i la Franja d'Aragó pel que fa a Serés, territoris lingüístics catalans pertanyents a l'àmbit nord-occidental. Sembla que la manca de neutralització en la parla també ha acabat afectant l'indret que els envolta: la ruralia, prou allunyada de Barcelona com perquè aquesta no hi esmerci gens d'interès, amb una dependència econòmica majoritàriament agrària, i una pressió migratòria des dels països nord-africans i de l'est d'Europa molt elevada, és un lloc geogràficament i espiritualment àrid. El paisatge, doncs, molt marcat, exerceix una influència bàsica, esmola la realitat de manera que els matisos desapareixen. Això és molt evident en ambdós casos, tant a *L'horitzó primer* de Todó com a *La pell de la frontera* de Serés. Aquesta condició de límit (la Franja es troba al límit occidental del català i la Sénia a l'extrem del Principat) fa que aquells que s'hi acosten perquè són rebutjats pel centre hi trobin un recer, qui sap si un punt de partida o un destí final.

Això fa que Serés i Todó deixin de banda qualsevol interès a convertir-se en l'estrella del retorn, en aquest *local hero* que esdevenen algunes de les patums dels pobles petits que han fet carrera a la gran ciutat. De fet, els gèneres narratius que trien ja els determinen de cara a aquesta rendició: el periodisme de Serés, aquesta mena de reportatge literaturitzat, el converteix en objectiu de la càmera i en vídeo editor de les vides dels estrangers residents als diversos pobles que visita; pel que fa a Todó, s'inventa un narrador en segona persona que aparentment es dirigeix a l'autor del llibre, el qual també esdevé un autor-personatge. Aquest desdoblament deliberat els permet trencar les fronteres literàries, malgrat les fronteres territorials que recorren; de fet, tant l'editorial l'Avenç com Quaderns Crema els han publicat en col·leccions que eviten la ficció. Aquesta barreja els ajuda a construir unes obres que enganxen sobretot per l'estil, tan personal i definit en cadascun d'aquests dos escriptors de raça, però també fascinen per la peculiaritat de parlar de coses tan locals que, al capdavall, acaben duent-nos a

l'àtom de la veritat que ens exposen. Per tant, des del localisme acaben transcendint cap a la globalització. És allò que la postmodernitat anomena «ultralocalisme».

D'ultralocals, sempre n'hem estat; el que passa és que no ho hem sabut fins que a la segona meitat del segle XX hem viscut un fenomen polític, social, econòmic i geogràfic anomenat postmodernitat, en què el centre ha conquerit la perifèria. Òscar Jané, del col·lectiu Mirmanda (grup de reflexió sobre temes de desenvolupament cultural i territorial), escriu al pròleg de l'antologia de textos *Ultralocalisme. D'allò local a l'universal*: «L'ultralocalisme és un pas natural, lògic —provocatiu, si voleu—, en oposició frontal al cosmopolitisme de boutique i als usos banals, mistificats, del nou concepte de “globalització”. [...] La reconstrucció d'un present —reconstrucció teòrica, evidentment—, d'un espai “universal”, però aprofitant unes “virtuts” massa sovint menystingudes.»

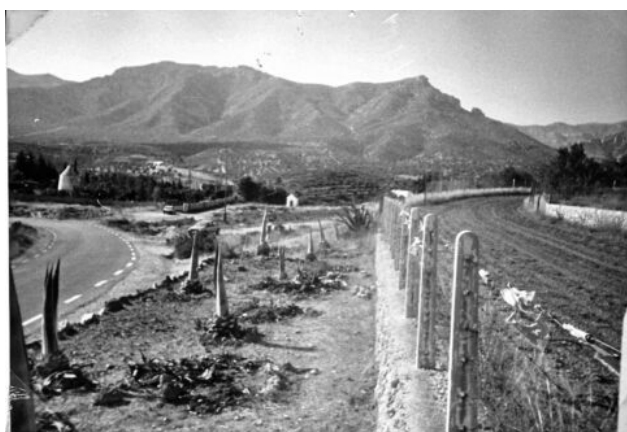
Imatge: Francesc Serés.

Al marge de l'horitzó

El personatge de *L'horitzó primer*, llicenciat sense feina i escriptor de culte (ben tractat però poc llegit), es veu obligat a tornar al seu poble, la Sénia, per viure novament amb els seus pares. L'excusa és el pregó de la festa major que enguany li han encarregat, que li provoca tota mena d'angúnies, i una certa curiositat sobre com seria tornar-hi a viure, aquest cop com a adult; però unes setmanes més tard s'adona del buit que tot plegat li provoca: «T'adones, amb un calfred que et recorre l'espina, que s'han acabat les festes, s'ha acabat l'estiu, que ja no ets pregoner, això que tanta nosa et feia, ni tan sols un escriptor. Que de feina no n'hi ha, i tu solament ets un home de mitjana edat a l'atur, enmig d'un paratge gelat, desert.» Unes sensacions que l'acaben posant davant el mirall per veure-s'hi reflectit. El retorn esdevé, així, una manera de submergir-se en un mateix i d'adonar-se, de forma rigorosa i despietada, dels defectes que una vida més rutinària no ens desvetlla: «El fenomen més inesperat, però, ha estat l'edat: ja no ets un caloi que va marxar per fer fortuna, sinó un trentí amb sobrepès que se n'ha sortit a mitges i ha hagut de tornar, un aturat més en un lloc on ja en sobren. No ha estat fins que no has vingut a viure aquí que no t'has adonat que ja s'apropa la quarantena.»

Així, sense feina i sense recursos, decideix submergir-se en aquest microcosmos que pot esdevenir un poble de la ruralia. Com si acceptés que l'única cosa que sap i pot fer és esdevenir un cronista de tota la realitat que l'envolta. Todó repassa part de la història dels seniens, relligada per diversos cosits a la música, els correbous, els emigrats, la guerra civil o el carlisme, estampes que descriuen la mirada cap al sud valencià, més que no pas cap al Principat. Les anècdotes més o menys pintoresques, les converses percaçades al vol, els diàlegs amb familiars i amics ajuden Todó a desvetllar-nos de mica en mica l'ànima dels seniens, d'un humor descordat i carallotesc habitual en la gent del sud, però també la duresa de caràcter que els duu a velles renyines encara presents, que es van perpetuant amb la cadència que ho fan les rutines de la festa major i de la vida al camp. L'horitzó que de petit mirava i cap a on va anar a buscar-se la vida torna a ser davant els seus ulls, però aquest cop ja no el magnetitza com abans i hi gira l'esquena per concentrar-se en aquest formiguer de petites històries que esdevé el poble.

Com el Macondo fabulat per García Márquez, com el Vilaniu cosmogònic d'Oller, com la Mequinensa reimaginada per Moncada, Todó vol anar més enllà del pintoresquisme costumista a l'hora de retratar la Sénia, aquest microcosmos que viu dins seu però que li costa de transmetre en el pregó, sempre seguint una premissa clara però ambiciosa: «la ficció sempre és més simple que la realitat, el mirall que passeja al llarg del camí tot ho torna pla, deforme, grotesc». Todó no és un autor de fantasia perquè en la realitat ja troba aquesta ficció inversemblant, i hi juga empeltant-la de personatges reals que semblen mentida (el virrei Bonet) i personatges ficticis que ens estimariem com a reals (l'Antoni de Montpalau que Josep Perucho va perfilar a l'extraordinari relat de vampirs, aventures i ficció històrica, *Les històries naturals*). D'aquí que el protagonista ensopogui amb seniens que només ell veu, que li parlen com una consciència soterrada que de cop se li desvetlla, amb la força de la seva escriptura.

Imatge: Ermiteta de la Sénia.

Una pell adobada

Francesc Serés ja havia assajat la barreja de periodisme i narrativa a *La matèria primera*, en què entrevistava diverses persones per buscar en les seves vides aparentment anodines aquells elements, tan fràgils com determinants, que les construeixen. La classe mitjana, aquella franja de població gruixuda i diversa ara mateix tan tamisada, que viu els darrers anys entre l'amenaça de les angúnies

econòmiques i la possibilitat delitosa d'una millora substancial, eren els grans protagonistes del llibre, que naixia a partir del recull de contes *La força de la gravetat*: en aquests relats, Serés hi assajava una sèrie d'històries heterogènies que visitaven les vides anònimes de diversos personatges, pertanyents a variats àmbits de la societat catalana. Tanmateix, i basant-se en les seves pròpies vivències, o en les de coneguts i saludats, l'autor de Saidí va considerar la possibilitat de prendre la mateixa realitat per bastir noves històries en comptes de ficcionar-les. Els personatges, de carn i ossos, convertits en actors i a la vegada en narradors, ens definien un panorama realment descoratjador: teleoperadores, petits empresaris arruïnats, transportistes, taxistes o cambriers desgranaven no només les grisors dels seus oficis —plens d'aprofitats que treballen barroerament i desvirtuen la professió, tot per la recerca d'un benefici immediat—, sinó les de les seves pròpies vides, i les de les persones amb qui es relacionen. Tots som o ens podem veure reflectits en l'ofici, en el client, en el germà, en el cosí o en el pare i la mare que comparteixen els despropòsits d'unes vides abocades sense remei al treball.

*Imatge: Carretera de la perifèria al centre (M1).
Copyright: Zita Vehil Riera*

Ara, seguint la petja d'aquestes altres obres, esdevenint una nova baula, Serés ha tornat a mostrar la grapa del seu estil i la gosadia de la seva proposta amb *La pell de la frontera*. El llibre és una suma de reportatges que, escrits durant el lapse de vuit anys, ens submergeixen en les vides dels que resten encara més al marge dels anteriors personatges, els immigrants que malviuen per les terres de la Franja, allí on s'esvaeixen els límits lingüístics, i els habitants que els reben. L'escriptor s'hi passeja pel mig, parla amb ambdós bàndols, sempre rebent el recel de tothom perquè ben bé no saben on ubicar-lo, ni saben d'on ve ni què vol. Més d'una vegada, tot cercant alguns marroquins o algerians, l'aturen els Mossos, i en una de les converses, quan l'avisen que caminar per la carretera comporta el perill de ser atropellat perquè el sol enlluerna els conductors, escriu: «Volen dir que els matisos són importants i que el joc de contrastos és tan dèbil que és possible que la realitat t'aixafi. De vegades es perd el contorn de les formes amb què treballes. Manca de contrast, blancs i negres, el sol als ulls i els ulls tancats.» I d'això va *La pell de la frontera*: de desvetllar els contrastos, de posar-nos davant d'un mirall al qual ningú s'hi vol abocar. És el mateix que feia Todó amb si mateix, però Serés ho fa a partir d'una realitat global que mirem d'evitar, tot allunyant-la cap a la frontera, allí on des del centre sembla que no existeixi, però que ens posa davant dels ulls: «Un dels pagesos de Torres de Segre amb qui vaig parlar la setmana

passada em va dir que aquesta gent havia arribat perquè nosaltres no perdéssim el món de vista. Deia que eren un avís per on anava el món. No de cap on anava, de per on anava el món, i que el luxe eren l'hospital i l'escola. No podem parlar per ells, però podem parlar sobre nosaltres. Encara ens pensem que hi ha una xarxa de seguretat que ho pot suportar tot, que la vida aquí és segura, estable, i que mai no haurem de necessitar una barca per creuar cap mar estrany. No n'hi ha, de xarxes.»

Amb ironia i resignació, al segon capítol Serés relata una trobada internacional d'escriptors i editors, on s'adona de la incomprensió amb què és rebuda la seva proposta, i com li costa definir-la. «Però no, no hi apareixen cavallers medievals, no surt Auschwitz enlloc, ningú no atraca un banc a la primera pàgina... Tanmateix, arribem a la conclusió que Serés necessita dur-la a terme, perquè sempre hi ha històries per explicar que ens envolten, però: «Milions d'arguments, totes les variacions geogràfiques i culturals, totes les combinacions i hibridacions possibles, històries repetides i d'altres de noves també repetides i, tanmateix, sembla que el món s'aturaria si deixéssim de contar històries.» Vivim l'època de l'accés a la informació i de l'excés d'informació, però seguim fascinats per la senzilla complexitat d'una història ben narrada. I Serés prova de donar-nos-la propera, de topografiar aquells territoris que tenim al costat i que sovint ni tan sols mirem. També ho fa amb la càmera, seduït per la provisionalitat i la misèria que denoten els campaments (o les simples màrfegues) que els immigrants van ocupant i abandonant. La provisionalitat de la vida mateixa, tan fràgil però tan lluitadora per seguir endavant.

Joan Todó i Francesc Serés, doncs, exsuden literatura com un fet quasi orgànic i es troben en el moll de l'os de l'expressió narrativa pura: les fronteres difuses, els gèneres mixturats, els camins creuats. La veritat, doncs, sembla que s'entrelluca millor en aquest oxímoron entre puresa mestissa. Altrament, el món virtual que ens han construït per tenir-nos contents i enganyats ja és massa lineal i previsible.

DAVID MADUEÑO SENTÍS

Si t'ha agradat aquest article i vols rebre informació dels pròxims que publiquem, envia'ns el teu nom i el teu correu electrònic.

He llegit i acceptat les condicions establertes en l'[avís legal i política de privacitat](#).

David Madueño Sentís

Sabadell, 1976. Llicenciat en Filologia catalana per la UAB. Exerceix la docència, la correcció de textos i la crítica literària en revistes com Quadern, Caràcters i Poetari. Ha guanyat els premis Estrem i Fa de Falset (2008), Foment Literari (2008), La Mar de Lletres (2011) i Vila de Martorell al [...]

[Llegir més](#)

